

**БИЛИНГВАЛНАТА ЕЗИКОВА ЛИЧНОСТ
И ИНТЕРФЕРЕНЦИЯТА
(ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА КОГНИТИВНИЯ ПОДХОД)**

Вехбие Балиева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

**BILINGUAL LINGUISTIC IDENTITY AND INTERFERENCE
(FROM THE COGNITIVE APPROACH VIEWPOINT)**

Vehbie Balieva

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

The article presents the results of an eclectic research of the bilingual linguistic identities of children in Bulgaria aged 5-6 years who are of Turkish descent from a cognitive approach viewpoint. The example has been derived from the sociolinguistic study of children's speech and a free associative experiment. It is the author's belief that the linguistic identity of the bilingual child can be presented as a three-level structure. Processes of linguistic, cognitive and frame interference occur at each respective level. Examples of each type of interference are presented.

Key words: bilingual linguistic identity, association, concept, frame, linguistic interference, cognitive interference, frame interference

Въведение в проблема

Билингвизмът на децата от етническите малцинства в България е сложно явление както в обществен план, така и на личностно равнище. Антропоцентричната парадигма, учението за езиковата личност като нейно приложение и когнитивният подход намират своето естествено място в съвременните лингвистични изследвания, посветени на билингвизма.

След първите изследвания на Юрий Караулов теорията за езиковата личност се разработва в рамките на различни подходи, с помощта на разнообразни методи на изследване, чрез на разглеждането на отделни аспекти от проблема, на основата на избора на различни обекти за наблюдение (вж. Караулов 2010). Всички те поставят в центъра на

изследванията езиковата личност с нейните когнитивни способности, комуникативни потребности и речева дейност и я разглеждат като сложно многостранно явление, изискващо задълбочен анализ и всестранно наблюдение. Изследователите след Караулов акцентират върху различен набор от компоненти, влизащи в структурата на езиковата личност. В. Маслова откроява три компонента, изпълващи съдържанието ѝ: ценностен (мирогледен), културологичен и личностен (Маслова 2001: 119). Вл. Карасик предлага също три аспекта за изучаване на езиковата личност: ценностен, познавателен, поведенчески (Карасик 2002: 476). В. И. Тхорик и Н. Ю. Фанян отделят в цялостната речева организация на езиковата личност езиковата способност, комуникативната потребност, комуникативната компетенция, езиковото съзнание и речевото поведение (Тхорик, Фанян 2006: 258 – 259).

Когнитивният подход е избран като най-подходящ според нас, защото обединява знанията от всяка приложнолингвистична дисциплина в едно цялостно познание за всички страни на езиковата личност. Неслучайно Ал. Кравченко казва: „Новите хоризонти на познанието, които открива когнитивният подход към езика като уникално свойство на живия човешки организъм, са мощен стимулиращ фактор в преосмислянето на теоретичния багаж, натрупан от лингвистиката през последните 200 години“ (Кравченко 2004: 37). С когнитивния подход е свързано не толкова разглеждането в нова светлина на различни езикови процеси, категории и единици, колкото новото разбиране за езика като такъв. Той предполага наличието и употребата не само на чисто езиковите, но и на екстралингвистичните знания. В основата на новите модели на езика лежат тезисите за взаимодействието на различните типове знания, от което следва, че лингвистиката не е единствен монополист, по думите на Е. Кубрякова, при построяването на общите модели на езика (Кубрякова 2004: 45). Когнитивният подход дава възможност знанията от различни направления на психологията (когнитивна, възрастова, детска и т.н.) да бъдат използвани ползотворно в разработваните лингвистични изследвания.

Изграждането на цялостна теория за билингвалната езикова личност на 5 – 6-годишното дете може да се осъществи по пътя на задълбочения анализ на различни страни от нейното съдържание и чрез използването на широк спектър от методи, похвати и средства за изследване на езиковия материал. В това именно се проявява незаменимостта на когнитивния подход при изследването ѝ – той дава възможност всяка проява на детето билингва да се разглежда детайлно като предмет на социолингвистично изследване, на психоллингвистичен експеримент,

на лингвокултурологичен анализ, но едновременно с това и като част от една по-голяма система. Най-важен се оказва комуникативният принцип, т.е. наблюденията от гледна точка на това дали детето успява да реализира успешна комуникация – независимо от грешките, които допуска, и от затрудненията, които изпитва, – или не успява. Когнитивният подход позволява да видим детската езикова личност в нейната цялост, да я видим като функционираща система, изградена от отделни елементи, които са свързани помежду си. И ако един от компонентите не функционира в пълния си капацитет, то това нарушава работата и на останалите компоненти, и на цялото.

Интерференцията е проблем за детето, което усвоява втори език, и води до редица грешки, които то допуска в речта си. Но езиковите грешки са само видимата част на айсберга. Невидимата, скритата част е по-страшна, защото е трудна за откриване и сложна за въздействие и за корекция. Затова считаме, че моделът, който се предлага тук, е удачен, за да се улови и скритата интерференция. В тази статия са представени процесите на интерференция, които протичат на всяко едно от трите равнища на билингвалната езикова личност при усвояването на втория език.

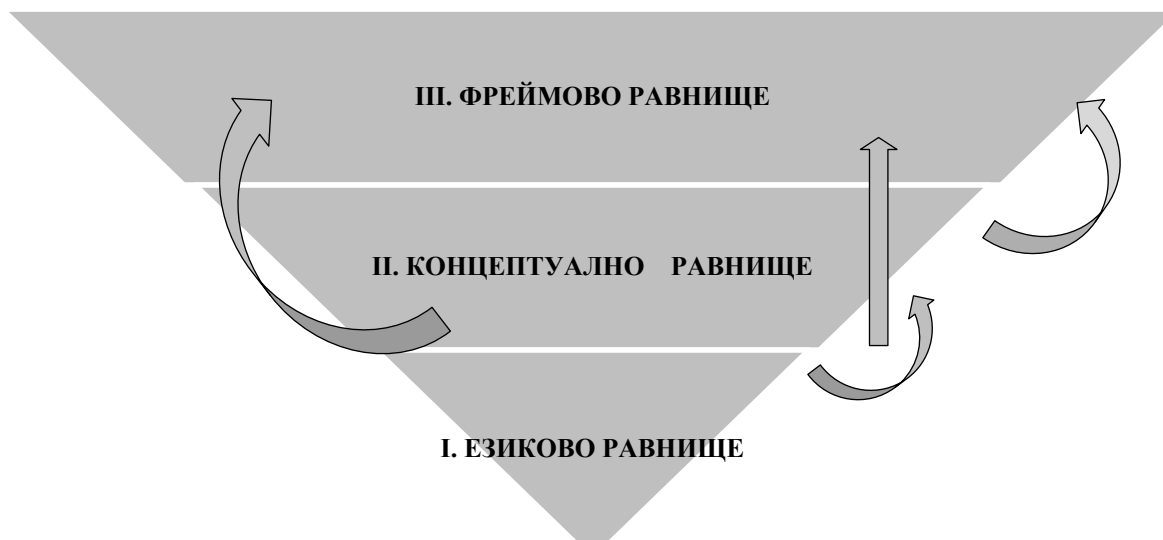
Структура на билингвалната езикова личност

Моделът на билингвалната езикова личност е структуриран на базата на когнитивния подход към езика и предполага анализ на лингвистичните факти във връзката им с организацията на понятийната система, а самото мислене се разглежда като осъществяващо се с помощта на концепти и фреймове, които са „глобални кванти на добре структурираното знание“, както ги нарича В. Маслова (Маслова 2008: 22).

Езиковите структури се разглеждат през призмата на общите знания на човека за света, на натрупания от него опит чрез взаимодействието със заобикалящата го среда и в тясна връзка с психологическите, културните и комуникативните фактори. Лингвистичният анализ от гледна точка на когнитивния подход отчита не само езиковото поведение като такова, а и психичните процеси, диктуващи съответното поведение. При това най-голямо внимание се отделя на проявата, описанието и обяснението на вътрешната когнитивна структура, базисна за говорещия и слушащия, но в динамиката на неговата реч (вж. по-подр. Скрещцова 2000: 5 – 6).

Според Ю. Караулов езиковата личност има трикомпонентна структура, която се състои от вербално-семантично, когнитивно и мотивационно-действио равнище (Караулов 2010: 55 – 56). Опирайки се

на структурата на Караулов, бихме могли да предложим следната структура на билингвалната езикова личност.

Фигура 1. Структура на билингвална езикова личност

I. Езиково равнище, в което влизат думите и техните значения.

II. Концептуално равнище, в чийто състав освен думите, термините и понятията влизат и социалните познания и опитът на личността. Т.е. това е индивидуалният компонент, който всеки човек припознава в дадените думи, термини и понятия. Тук влизат емоциите, свързани с усвояването на дадена дума; отношенията към обектите; образите, които стоят зад думите; ценностите; асоциациите (не само вербални), които прави езиковата личност и т.н. Основна градивна единица на това равнище е *концептът*.

III. Фреймово равнище, което се отнася до дейностната насоченост на личността. Езиковата личност усвоява езика, пречупвайки го през индивидуалния си опит. Индивидуалният опит е отражение на социокултурната ситуация на развитие, която съдържа в смет вид социолингвистичната ситуация и лингвокултурната информация. Езиковата личност е активен носител на езика чрез своята реч. Билингвалната езикова личност реализира речта си в определени комуникативно-речеви ситуации с помощта на определен набор от *фреймове*, които ѝ помагат да се справи по-лесно в процеса на комуникация.

1. Билингвалната езикова личност и интерференцията

Предлаганата структура на билингвалната езикова личност е изградена на базата на емпирично изследване на 5 – 6-годишни деца с

първи език турски. Тъй като децата растат и се развиват в условия на езиков контакт с всичките му аспекти (социолингвистичен, психолингвистичен и лингвокултурологичен), последиците от контакта трябва да се разглеждат като интерференция, протичаща на трите равнища на билингвалната езикова личност. Затова може да се говори за три вида интерференция: *езикова*, *когнитивна* и *фреймова*.

1.1. Езикова интерференция

Под езикова интерференция се разбират интерферентните процеси на фонетично, морфологично и синтактично равнище (обобщени, анализирани и систематизирани на базата на записи на детска реч¹), които протичат на първото (езиковото) равнище на билингвалната езикова личност. Така се установява, че децата допускат типични грешки, характерни за контакт между турския и българския език.

а) фонетични грешки

- вмъкване на тесни вокали при струпани съгласни в думата: [и**стра**х], [у**сло**н];
- изговор на твърди консонанти в краесловие като меки: [го**во**рил'], [уче**ни**к'];
- затруднения при изговора на консонанта [x], когато се намира в началото или в средата на думата: [о**ра**], [те**й**ните];
- проблеми с учленяването на [ц] и [ш]: [с**вя**т], [ча**с**ка] и др.

б) морфологични грешки

- категорията **род** създава проблеми при съгласуването на прилагателните и съществителните имена [ж**ъл**то чадър], [ма**лк**а куче], както и на местоименията и съществителните [мо**й**то майка], на числителните и съществителните [ед**н**о жена];
- това рефлектира и върху съгласуването по **число** [че**р**вено ботуши], [го**л**еми у**хо**], както и върху членуването [ро**к**лято], [ку**чи**те] и др.

в) синтактични грешки

- грешки в словореда;

Бабата прозореца затвори (вм. *Бабата затвори прозореца*).

---

¹ Изследвани са 20 деца на възраст 5 – 6 години от турския етнос (10 момчета и 10 момичета). Половината от децата са на 5-годишна възраст и не са посещавали детска градина, а другата половина са 6-годишни и посещават детска градина или подготвителна група в училище.

Детето филмче гледа (вм. Детето гледа филмче).

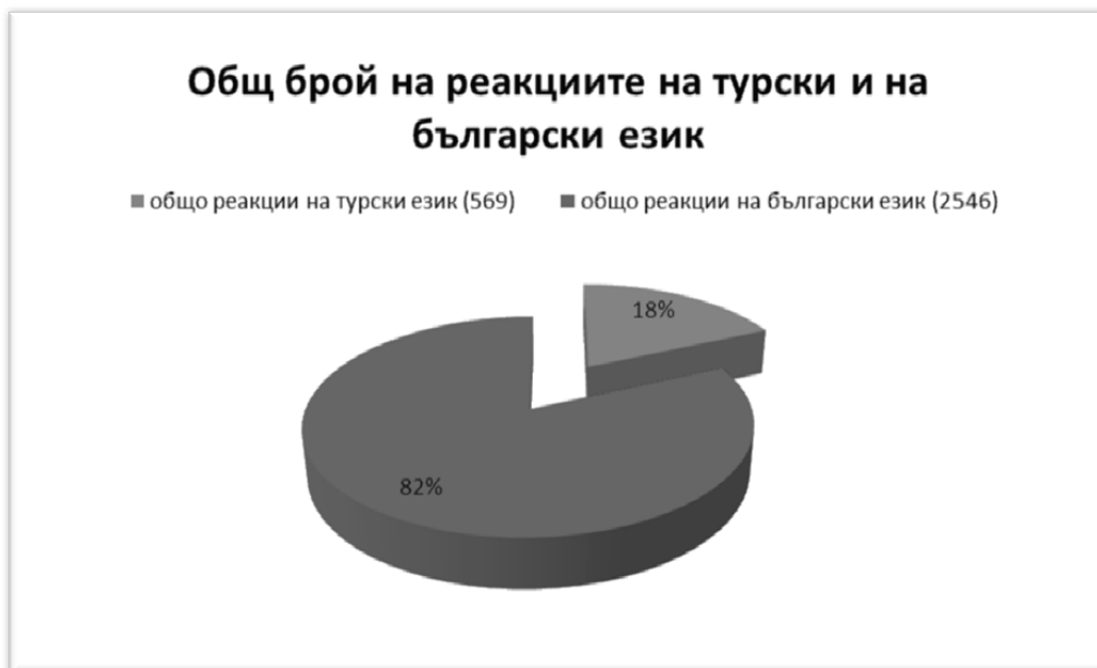
- изпускане или неправилна употреба на предлози и др.

Детето котката говори (вм. Детето говори на котката).

Котката гледа с прозореца (вм. Котката гледа през прозореца).

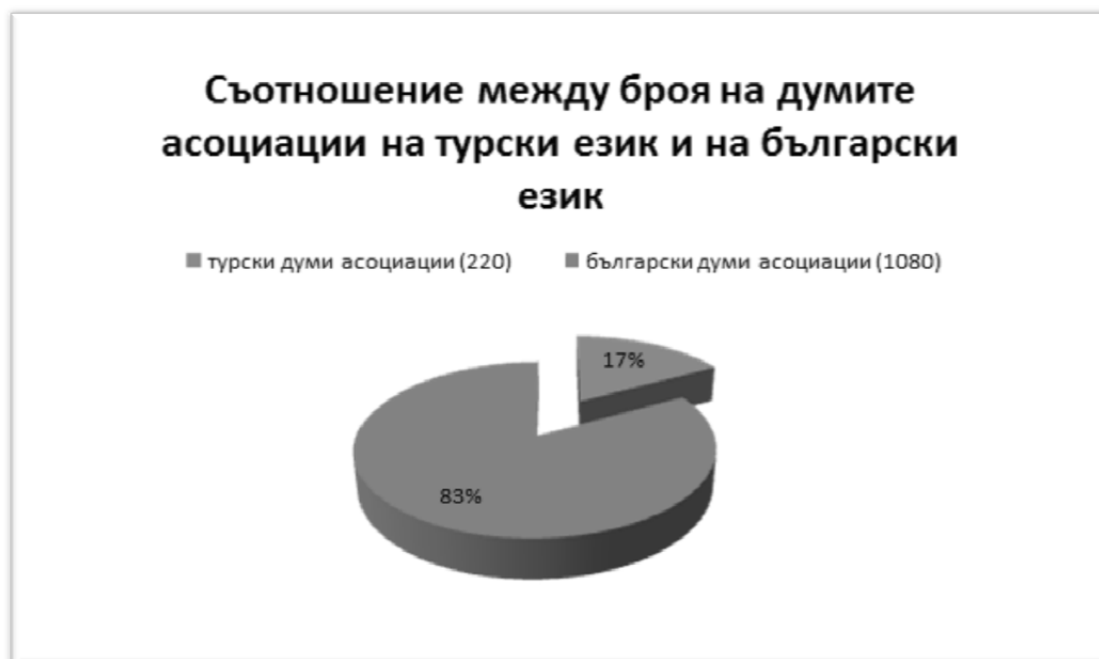
1.2. Когнитивна интерференция

Когнитивната интерференция се изразява в грешки, които децата допускат, говорейки на български език. Те „излизат на повърхността“ чрез речта, т.е. уловими са чрез лексикални грешки, но отразяват неясноти и непълноти, които затрудняват познавателния процес на децата билингви. С помощта на резултати от изследване на словесните асоциации² се доказва познавателната интерференция между първия и втория език, която протича в съзнанието на детето билингва. Тя се изразява в появата на асоциации на първия език (E1), макар думите стимули да са на втория език (E2).

Фигура 2. Разпределение на реакциите от САЕ на думи стимули на E2

² Проведен бе свободен асоциативен експеримент с 40 деца на възраст 5 – 6 години. Думите стимули са съобразени с възрастта на децата. Списъкът с думите стимули е съставен на базата на БНСА (вж. Герганов, ред. 1984), изследването на 6-годишни български деца, проведено от Велка Попова (вж. Попова 1999, 2004) и на изследването на двуезични деца от Уфа, Република Башкирия, Русия, проведено от Елвина Салихова (вж. Салихова 1999, 2012).

Фигура 3. Асоциации на думи стимули на E2

На Фиг. 2 са дадени процентното съотношение и броят на думите реакции на турски език (E1) и на български език (E2) при думи стимули на български език. 18% от общия брой на реакциите на децата са на E1, а 17% от асоциациите им също са на E1 независимо от факта, че стимулите са на български език (Фиг. 3).

Лексикалните грешки, които допускат децата (използването на думи от E1 при конструкции на E2), говорят за когнитивна интерференция, защото думите, които използват обикновено, са преводните еквиваленти на българските думи. С експеримента е установено, че преводният еквивалент е част от доминантните асоциации на детето³ (Фиг. 4).

ЧЕРВЕН		
Брой на думите асоциации	Дума реакция	Брой на реакциите
1.	шапчица	10
2.	KIRMIZI / червен	6
3.	ÇİÇEK / цвете	5
4.	ябълка	4
5.	домат	3
6.	мотор	3
7.	флумастер	3

³ Доминантни са петте асоциации с най-голяма честота.

8.	кола	2			
9.	къща	2			
10.	молив	2			
11.	телефон	2			
12.	топка	2			
13.	чушка	2			
14.	шапка	2			
15.	аз	1			
16.	ALMA/ябълка	1			
17.	ATEŞ/огън	1			
18.	бебе	1			
19.	гланц	1			
20.	КИТАР/книга	1			
21.	компютър	1			
22.	кукла	1			
23.	лош	1			
24.	нокти	1			
25.	пипер	1			
26.	пръчици	1			
27.	тениска	1			
28.	ферари	1			
29.	цвете	1			
30.	червило	1			
31.	чехли	1			
32.	шал	1			
33.	ягода	1			
34.	яйце	1			
Общо: 34 думи асоциации		7 доминантни асоциации	Общо: 68 реакции		
<i>5 на ТЕ</i>	<i>29 на БЕ</i>	<i>2 на ТЕ</i>	<i>5 на БЕ</i>	<i>14 реакции на ТЕ</i>	<i>54 реакции на БЕ</i>

Фигура 4. Асоциативно поле на думата **ЧЕРВЕН** при 5 – 6-годишни деца билингви с Е1 турски

Като показател за протичащата в езиковото съзнание на детето билингва когнитивна интерференция могат да служат лексикалните замени. В следния пример (сравнително често срещан в изказванията на изследваните деца билингви):

Шапката kırmızı (вм. *Шапката е червена*), е използван преводният еквивалент на думата стимул **ЧЕРВЕН**, който е част от доминан-

тните ѝ асоциации (това се вижда във Фиг. 4, където думата **KIRMIZI** е втората по честота асоциация на **ЧЕРВЕН**).

Друга особеност при лексикалните грешки, които допускат децата билингви, е, че всяка една част на речта (съществително име, прилагателно име, глагол и т.н.) може да бъде заменяна с еквивалента ѝ на турски език. Няма значение и каква е синтактичната функция, която изпълнява конкретната част на речта в изречението.

Kurt (вълк) яке облича.

Кумчо Вълчо яке giydi (облече).

Вълкът ceket (яке) облича.

1.3. Фреймова интерференция

На третото (фреймовото) равнище на билингвалната езикова личност е уловена друг вид интерференция – фреймова (по същество лингвокултурна и социокултурна, свързана с межкултурното общуване). Тя се изразява в неуместното (или непонятно) от гледна точка на конкретната комуникативно-речева ситуация поведение. Например при постъпване в детската градина децата билингви известно време не общуват с учителя, защото смятат, че той „не разбира“. Те често използват стратегията на мълчанието, след като са опитали да разговарят, но не са постигнали желанния ефект. Разбира се, те говорят на първия си език – до този момент в повечето случаи единствения език, който знаят. Учителят не ги разбира и комуникативен процес не се осъществява. Изходът на този етап е детето да смени комуникативната си стратегия: да използва невербални средства за комуникация и определено поведение, което да кара събеседника също да търси начини, за да „разговаря“ с него (с нагледни опори, жестове, мимики, чрез посредници и др.).

Има редица случаи, в които поведението и стратегията, използвани от детето, са съвършено непонятни за учителя, защото са обусловени от определени религиозни вярвания, от културни стереотипи или от конкретни социокултурни специфики на средата, в която то расте и се развива. Например момичетата от турския етнос от ранна възраст са научени, че не бива да гледат право в очите събеседника си (особено ако е от мъжки пол) и да спазват „прилична дистанция“, която при разговор с момче е по-голяма, отколкото с момиче. Неадекватното използване на езикови средства за целите на комуникацията често също е последица от определени културни предразсъдъци, освен от незнание. Всяка една от тези специфики в межкултурното общуване може да доведе до неразбиране и неприемане на събеседника. Всичко това се определя като фреймова интерференция, която може да бъде наблюда-

вана и да бъдат фиксирани нейни прояви в поведението на деца билингви в конкретни комуникативноречеве ситуации. Най-често фреймовата интерференция в тази възраст се проявява по два начина:

а) чрез определен тип поведение:

- нежелание на детето да говори;
- избягване на публични изяви;
- използване на повече невербални средства по време на комуникация;
- непосещаване на учебното заведение и др. под.

б) чрез промени в потребностно-мотивационната и личностната сфера:

- детето губи интерес към игрите и учебните дейности, защото се чувства некомпетентно;
- често е потиснато и се държи асоциално или агресивно;
- избягва детския колектив и учителя в детската градина;
- не вижда смисъл да посещава учебното заведение;
- не успява да се приспособи към микроклимата в детския колектив и др.

2. Заключение думи

Проблемите с интерференцията при усвояването на втори език могат да бъдат преодолені, ако се разглеждат в тяхната цялост. Изброените видове интерференция са присъщи на едно цяло – билингвалната езикова личност. За да има успех усвояването на българския език от 5 – 6-годишните деца билингви, което е необходимо условие за успешната им социализация и интеграция в българската образователна система и в обществото, трябва да се работи целенасочено, настойчиво и компактно за цялостното развитие на билингвалната езикова личност. Т.е. работата да бъде насочена едновременно и към повишаване на езиковите знания и компетенции на втория език, и към попълване на познавателните пропуски на детето, и към разширяване на житейския му опит и приемането на различието в разбиранията и в поведението на различните етнокултурни общности, за да се преодолее по-бързо културното различие.

Отчитайки протичащите интерферентни процеси на всяко равнище на билингвалната езикова личност, учителят: 1) може лесно да предвиди езиковите грешки, които би допуснало детето, и да конфигурира учебния материал и да организира учебната ситуация така, че да работи върху тях; 2) да е наясно с факта, че детето често заменя български лек-

семи с турски, защото речниковият му запас на български е малък и тъй като все още не прави разлика между двата езика, употребява думата, която знае (обикновено е преводният еквивалент или първата хрумнала му асоциация); 3) някои особености в поведението и мотивацията на детето билингва, които учителят трудно може да разбере и да приеме, са напълно обясними и приемливи, ако се отчете социокултурната специфика на средата, в която расте и се развива то.

Съобразяването със специфичните интерферентни процеси, които протичат в съзнанието на децата и се отразяват в речта и в поведението им, могат да облекчат значително процеса на усвояване на втория език и социализацията им в българското общество, а така също и дейността на учителите, работещи с тях.

ЛИТЕРАТУРА

- Герганов, ред. 1984:** *Български норми на словесни асоциации.* [Balgarski normi na slovesni asotsiatsii.] Ред. Е. Герганов. София: Наука и изкуство, 1984.
- Карасик 2002:** Карасик, В. И. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс.* [Karasik, V. I. Yazykovoy krug: lichnost', kontsepty, diskurs.] Волгоград: Перемена, 2002.
- Караулов 2010:** Караулов, Ю. Н. *Русский язык и языковая личность, 7-е издание.* [Karaulov, J. N. Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost'.] // Москва: ЛКИ, 2010.
- Кравченко 2004:** Кравченко, А. В. Когнитивная лингвистика сегодня: интеграционные процессы и проблема метода. [Kravchenko, A. V. Kognitivnaya lingvistika segodnya: integratsionnye processy i problema metoda.] // *Вопросы когнитивной лингвистики.* 2004, № 1, 37 – 52.
- Кубрякова 2004:** Кубрякова, Е. С. *Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира.* [Kubryakova, E. S. Yazyk i znanie. Na puti polucheniya znaniy o yazyke: chasty rechi s kognitivnoy tochki zreniya. Rol' yazyka v roznanii mira.] // Москва: РАН, 2004.
- Маслова 2001:** Маслова, В. А. *Лингвокультурология.* [Maslova, V. A. Lingvokul'turologiya.] // Москва: Академия, 2001.
- Маслова 2008:** Маслова, В. А. *Когнитивная лингвистика: учебное пособие. 3-е перераб. и доп. издание.* [Maslova, V. A. Kognitivnaya lingvistika: uchebnoe posobie, 3-e izdanie.] // Минск: ТетраСистемс, 2008.
- Попова 1999:** Попова, В. Экспериментално изследване на свободните словесни асоциации на сто български деца. [Popova, V. Eksperimentalno

izsledvane na svobodnite slovesni asotsiatsii na sto balgarski deca.] // *Съпоставително езикознание*. 1999, № 4, 105 – 116.

Попова 2004: Попова, В. Детските словесни асоциации. [Popova, V. Detskite slovesni asotsiatsii.] // *LiterNet*, 2004, (януари – април). <http://litenet.bg/publish10/velka_popova/asociacii.htm> (29.08.2014)

Салихова 1999: Салихова, Э. А. *Структура ассоциативных полей лексических единиц при детском билингвизме: автореферат*. [Salihova, E. A. Struktura assotsiativnyh poley leksicheskikh edinits pri detskom bilingvizme: avtoreferat.] // Уфа, 1999.

Салихова 2012: Салихова, Э. А. *Моделирование процессов овладения и пользования психологической структурой значения слова при билингвизме*. [Salihova, E. A. Modelirovanie processov ovladeniya i pol'zovaniya psihologicheskoy strukturoy znacheniya slova pri bilingvizme.] // Уфа: Чурагул, 2012.

Скребцова 2000: Скребцова, Т. Г. *Американская школа когнитивной лингвистики*. [Skrebtsova, T. G. Amerikanskaya shkola kognitivnoy lingvistiki.] // Санкт-Петербург: РАН, 2000.

Тхорик, Фанян 2006: Тхорик, В. И., Н. Ю. Фанян. *Лингвокультурология и межкультурная коммуникация*. [Thorik, V. I., N. Y. Fanyan. Lingvokul'turologiya i mezhkul'turnaya kommunikatsiya.] // Москва: ГИС, 2006.